

JINOIY JAVOBGARLIK YOSHIGA YETMAGAN SHAXSLAR TOMONIDAN JINOYAT SODIR ETILISHINI OLDINI OLISHNI TAKOMILLASHTIRISH (ICHKI ISHLAR ORGANLARI MISOLIDA)

Otaqulova Shahnoz Baxtiyor qizi

Jizzax shahar IIB JXX HPB inspektor-psixologi Kapitan

Annoatsiya: *So'nggi yillarda mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar zamirida "Inson qadri uchun" degan tamoyil yotibdi. Bundan ko'rinib turibdiki har bir shaxs jumladan jamiyatimizdagi o'rni beqiyos bo'lgan voyaga yetmaganlarning huquq va erkinliklari kafolatlari ta'minlanadi. Voyaga yetmaganni psixotrop moddalarini iste'mol etishga jalb qilish oldini olish, ularning sodir etish sabablari va ularga imkon bergan sabablari, shart-sharoitlarni bartaraf etish, ularga qo'llaniladigan jinoiy javobgarlik, jinoiy jazo qo'llash masalalarini takomillashtirish bu islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad desak mubolag'a bo'lmaydi. Hozirgi kunda yangi qabul qilingan Konstitusiyada voyaga yetmagan shaxslarning huquqiy maqomi belgilanishi, ularga nisbatan javobgarlik masalalarini qo'llashda inson huquq va erkinliklari kafolatlari oliy darajada ko'tarilganligini ko'rishimiz mumkin.*

Kalit so'zlar: *Voyaga yetmaganlar, oldini olish, jinoyat uchun javobgarlik, ichki ishlar organlari, giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar, jalb qilishi.*

Shavkat Mirziyoyev 2024-yil 5-fevral kuni o'tgan videoselektor yig'ilishida tarbiya va ma'naviyat maktablardagi og'riqli masalalardan biri ekanini ta'kidladi "2023-yilda O'zbekistonda voyaga yetmaganlar tomonidan 3500 ta jinoyatchilik qayd etildi. Ularning 2280 tasi maktab o'quvchilari hisobiga to'g'ri keldi. Prezident maktablarda bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash orqali ularning "jinoyatga qarshi immunitetini" shakllantirish tizimini yaratish muhimligini aytdi."⁶

So'nggi o'n yilliklarda mamlakatimizda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-axloqiy jarayonlar ko'plab ijtimoiy qarama-qarshiliklarni, jumladan, mamlakat aholisining turli ijtimoiy qatlamlari va guruhlar o'rtasida ham keskinlashdi. Bu qarama-qarshiliklar, jumladan, o'z joniga qasd qilish, giyohvandlik, fohishalik va jinoyatchilik kabi turli xil og'ishlar sonining ko'payishida namoyon bo'ldi. Ular, birinchi navbatda, yoshlar va o'smirlar orasida kuchayib ketdi, bu voyaga yetmaganlarning salbiy ijtimoiy ta'sirlarga ko'proq moyil bo'lishi va ko'pincha salbiy munosabatni norma, xatti-harakatlar qoidasi sifatida qabul qilishi bilan bog'liq. Voyaga yetmaganlar o'rtasidagi ijtimoiy og'ishlarning haddan tashqari ko'rinishi ular sodir etgan jinoyatlardir. Ularning soni uzoq vaqt davomida ancha yuqori darajada saqlanib qoldi va faqat so'nggi ikki-uch yil ichida kamayishni boshladi. Masalan, 2023-yilda

⁶ Shavkat Mirziyoyev 2024-yil 5-fevral kuni o'tgan videoselektor yig'ilishidagi nutqi. <https://www.gazeta.uz/oz/2024/02/05/children/>

mamlakatimizda voyaga yetmaganlar tomonidan 3500 ta jinoyat sodir etilgan. Shu bilan birga, voyaga yetmaganlar jinoyati kattalar jinoyatlarining latentligidan oshib ketadigan darajada yuqori darajadagi kechikish bilan tavsiflanadi. Shu sababli, o'smirlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning real soni jinoiy statistikada ko'rsatilganidan bir necha baravar ko'pdir.

Jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishlar davlat uchun kamroq xavfli bo'lib, ularning soni voyaga etmaganlarning ro'yxatga olingan jinoyatlari soniga yaqinlashadi. Bunday ijtimoiy xavfli xatti-harakatlar salbiy tendentsiyalarga ega bo'ladi, masalan, ularning ko'p qismini guruh xarakteri; bir qancha bunday qilmishlarni alohida shafqatsizlik bilan sodir etish; takroriy komissiya; ularni sodir etgan shaxslar, qizlar va boshqalar ulushining ortishi. Bundan tashqari, ilgari voyaga yetmaganlar uchun odatiy bo'lmagan harakatlar, masalan, huquqni muhofaza qilish organi xodimining hayotiga suiqasd qilish; giyohvandlik vositalari, o'qotar qurollarni sotish, terrorchilik harakati. Ko'pchilik olimlar sodir etilayotgan ijtimoiy xavfli qilmishlarning ko'pligi sababli og'ir va o'ta og'ir jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlik yoshini 12-13 yoshga qisqartirishni taklif qilmoqdalar va shu yo'l bilan bunday qilmishlarga qarshi samaraliroq kurashish mumkin, deb hisoblaydilar. Huquqni muhofaza qilish organlari jinoiy javobgarlikka tortilish yoshiga yetmagan shaxslar tomonidan sodir etilgan bunday ijtimoiy xavfli xatti-harakatlarning oldini olishda ba'zan qiyinchiliklarga duch kelishadi, ularda an'anaviy ravishda bunday shaxslarga nisbatan tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan "jazo" choralari qo'llaniladi. Voyaga yetmaganlarga nisbatan, huquqbuzarlarning boshqa toifalari singari, tarbiyaviy xarakterdagi choralar muhim ahamiyatga ega. Bizningcha, jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan o'smirlarga nisbatan jinoyat qonunchiligi doirasini kengaytirmasdan, aksincha, ularni jinoiy sudlov ta'sir doirasidan chiqarish zarur. Shu sababli, jinoiy javobgarlikka tortilish yoshiga yetmagan shaxslar tomonidan sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishlar muammolarini kriminalistik va jinoiy-huquqiy jihatdan o'rganish ularning xususiyatlarini, sodir etish sabablarini, ularni sodir etgan o'smirlarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash uchun talab qilinadi. Ushbu tadqiqotning tanlangan mavzusining dolzarbligini belgilovchi bunday xatti-harakatlarning oldini olish bo'yicha samarali chora-tadbirlar ishlab chiqish zarur. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining normalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, faqat jinoyat ijtimoiy xavfli qilmish deb hisoblanishi kerak. Shundan kelib chiqib, jinoiy javobgarlikka tortiluvchi yoshga to'lmagan shaxslar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning obyektiv belgilariga ega bo'lgan qilmishlarni ijtimoiy xavfli huquqbuzarlik deb hisoblashni maqsadga muvofiq deb bilamiz. Jinoiy javobgarlik yoshiga yetmagan shaxs tomonidan uning ijtimoiy yetukligi tufayli sodir etilgan jinoyatning ob'ektiv belgilariga ega bo'lgan, unga nisbatan qonun hujjatlariga muvofiq ijtimoiy ta'sir ko'rsatish choralari qo'llashga olib keladigan noqonuniy tajovuz tushunilishi kerak. . Voyaga yetmaganlarni jinoiy odil sudlovdan butunlay chiqarib

tashlash, voyaga yetmaganlarning o'z harakatlarining ijtimoiy xavfiligini tushunish qobiliyatini aniqlashda sud xatolariga yo'l qo'ymaslik uchun, mavjud fikrlarga qaramay, ularni kamaytirmaslik, balki takomillashtirish kerak. , aksincha, jinoiy javobgarlik yoshini barcha jinoiy huquqbuzarliklar uchun 16 yoshdan belgilab, qo'yilganligi, 16 yoshga to'lmagan o'smirlar tomonidan sodir etiladigan xatti-harakatlar ijtimoiy xavfli huquqbuzarlik deb hisoblanib, ularga tegishli ta'sir ko'rsatishi kerak. Lekin bu borada amalga oshirilgan ishlar yetarli emasligi, ularga nisbatan qo'llaniladigan majburiy ta'sir choralari yetarlicha samara bermayotganligini ko'rish mumkin. Ushbu tadqiqot doirasida shu muammo va kamchiliklarga yechim topish ko'zda tutilgan.

Voyaga yetmaganlar javobgarligi — 18 yoshga to'lmasdan jinoyat sodir qilgan shaxslarning javobgarligi, jinoyat qonuniga binoan tayinlanadigan, qat'iy cheklangan jazo turlari. O'zRes jinoyat qonunida voyaga yetmaganlar sodir etadigan jinoyatlarning o'ziga xos xususiyatlari va b. holatlari e'tiborga olinib, alohida javobgarlik belgilangan. Bular: a) jarima; b) axloq tuzatish ishlari; v) qamoq; g) ozodlikdan maxrum qilish jazolaridan biridir. Ular jinoyatning turi va karakteriga qarab tayinlanadi va voyaga yetmaganlarga nisbatan jazoning boshqa turlari, qo'shimcha jazolar tayinlanishi mumkin emas (O'zR JK, 81-modda)⁷. Voyaga yetmasdan jinoyat sodir qilgan shaxslarga nisbatan tayinlanadigan jazo miqdori va muddatlari ancha qisqartirilgan. Axloq tuzatish ishlari 1 oydan 1 yilgacha muddat doirasida belgilanadi va bu jazoni o'tash uchun mahkumni o'zi yashayotgan joydan boshqa joylarga jo'natish mumkin emas. Qamoq jazosi 1 oydan 3 oygacha muddat doirasida tayinlanadi. Ozodlikdan mahrum qilish muddati ham voyaga yetmaganlar yoshi va jinoyatning ijtimoiy xavfilik darajasiga qarab belgilanadi: u 16 yoshga to'lmaganlarga — uncha og'ir bo'lmagan jinoyat uchun — 3 y.gacha; og'ir jinoyat uchun — 6 y.gacha; o'ta og'ir jinoyat uchun — 10 y.gacha; 16 yoshdan 18 yoshgacha bo'lganlarga — uncha og'ir bo'lmagan jinoyat uchun — 4 y.gacha; og'ir jinoyat uchun 7— y.gacha; o'ta og'ir jinoyat uchun — 10 y.gacha muddat doirasida tayinlanadi va har qanday holda bu muddatlardan chetga chiqilishi mumkin emas⁸ (O'zR JK 85- va 86-moddalari). Sud tomonidan ozodlikdan mahkum etishga hukm qilingan voyaga yetmaganlar jazoni Voyaga yetmaganlar tarbiya koloniyasida o'taydi. Voyaga yetmaganlarni javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishning alohida qoidalari tadbiq qilinadi.oxirgi kiritilgan o'zgartirilgan jinoiy-qonun hujjatlarida javobgarlik Yoshi 13-yoshdan 14-yoshga o'zgartirildi. Ya'niki O'z Res Jinoyat kodeksining 97-moddasi 2-qismida belgilangan javobgarlikni og'irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o'ldirish uchun 14-yosh eng minimal yosh etib belgilandi.

. Jinoiy javobgarlikka tortilish yoshiga yetmagan shaxslar tomonidan sodir etiladigan ijtimoiy xavfli qilmishlar (huquqbuzarliklar)ning oldini olishning asosiy

⁷ <https://lex.uz/acts/-111453>

⁸ Jinoya huquqi: umumiy qism. Darslik./M.H.Rusamboyev-2007

yo'nalishlari va aniq chora-tadbirlari belgilab olinishi, ya'ni, ular orasida quyidagi umumiy ijtimoiy chora-tadbirlarni ajratib ko'rsatish taklif etilmoqda:

- voyaga yetmaganlarning shakllanishiga eng katta ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy institut sifatida ota-ona oilasini har tomonlama mustahkamlash;

- voyaga yetmaganlarning uysiz, nazoratsiz va qarovsiz qolishini kamaytirish;

- voyaga yetmaganlar va yoshlarning bo'sh vaqtini ta'minlash;

- voyaga yetmagan huquqbuzarlar bilan ishlash bo'yicha mutaxassis psixolog va o'qituvchilarni tayyorlash;

- respublikada voyaga yetmaganlarga oid yagona elektron tizimini yaratish.

Jinoiy javobgarlikka tortilish yoshiga yetmagan shaxslar tomonidan sodir etiladigan ijtimoiy xavfli qilmishlarning (qilmishlarning) oldini olishga qaratilgan maxsus kriminalistik chora-tadbirlar qatorida quyidagilar ko'rsatilishi kerak:

- mamlakat pedagogika va yuridik oliy o'quv yurtlarida asosan O'zbekiston Respublikasi IIV akademiyasida "Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning profilaktikasi asoslari" va "Voyaga yetmaganlar huquqbuzarlarini qayta ijtimoiylashtirish" maxsus kurslarini joriy etish; voyaga yetmaganlarni alkohol, giyohvandlik yoki toksik zaharlanish holatini tekshirish uchun 24 soatlik tibbiy markazlar tarmog'ini yaratish"; voyaga yetmaganlar va yoshlarning g'ayriijtimoiy guruhlari faoliyatini ajratish;

- voyaga yetmaganlar jinoiy javobgarlikka tortilish yoshiga yetmagan shaxslar tomonidan sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishlar (qilmishlar)ning jabrlanuvchilariga tez-tez duchor bo'lganligi sababli ularga nisbatan viktimologik-profilaktika chora-tadbirlarini va boshqa chora-tadbirlarni amalga oshirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shavkat Mirziyoyev 2024-yil 5-fevral kuni o'tgan videoselektor yig'ilishidagi nutqi. <https://www.gazeta.uz/oz/2024/02/05/children/>
2. Jinoya huquqi:umumiy qism. Darslik./M.H.Rusamboyev-2007
3. <https://lex.uz/acts/-111453>